

“Azərbaycan kinosu - 120: tarixi, bu günü və gələcək inkişaf perspektivləri”

Fransız astronomu V.Yansenn yazırdı: “Kəşf heç vaxt bir şəxsin improvizəsi və yaradıcılığı ola bilməz. Bu, zəncirin son həlqəsidir, əvvəlini isə müəyyən etmək çətindir”.

XIX əsrin son ixtirası. 1895-ci il martın 22-də Parisdə Lui Lumyer qardaşları bəşər tarixində ilk dəfə olaraq filmlərini nümayiş etdirdilər. Eksperiment uğurlu alındı. Elə həmin il dekabrın 28-də Parisin Kaputsina bulvarındakı “Qran kafe” zirzəmisindəki ilk kinoteatr hesab edilən “Hind salonu”nda ixtira etdikləri aparatla həmin filmlərin daha geniş kütlə qarşısında nümayişi oldu. Beləcə, bəşər tarixinə həmin gün kinonun yaranması günü kimi yazıldı. Lumyer qardaşlarının bu ixtirası bütün dünyaya səs saldı, bununla onlar “Kinematografiya atası” adını qazandılar. O zaman insanları heyretə gətirən bu qeyri-adi mənzərə, “hərəkət edən şəkillər”, yeni kino sonralar böyük inkişaf yolu keçdi.

Azərbaycanda ilk kino çəkilişi

Kino Zaqafqaziya respublikaları arasında ilk dəfə 1896-cı ilin ortalarında Azərbaycana gəldi. O vaxt Bakıda xarici filmlər nümayiş etdirilirdi. “Kaspi” qəzetinin 1898-ci il 4 və 6 yanvar tarixli saylarında həmin il yanvarın 8-də Bakıda “Bakinskoye Obşestvennoe Sobraniye”nin zalında Şagirdlərə Kömək Cəmiyyətinin xeyrinə gecə keçiriləcəyi, bu gecədə “canlı şəkillər” göstəriləcəyi xəbər verilir.

1898-ci ilin may ayında fotoqraf və naşir Aleksandr Mişon Bakıda ilk kino çəkilişini həyata keçirir. Bakıdakı kişi gimnaziyasında lentə alınmış xronika həmin ilin yayında nümayiş etdirilir və toplanan vəsait gimnaziyanın xeyrinə sərf olunur. Bir qədər sonra A.Mişon “Bibiheybətdə neft fontanı yanğını”, “Balaxanıda neft fontanı”, “Şəhər bağında xalq gəzintisi”, “Qafqaz rəqsi” və s. xronika süjetləri və “İlişdim” bədii kinosüjetini çəkir. Bununla da bütün Şərq aləmində ilk kinonun əsası qoyulur. 1915-ci ildə Pirone qardaşlarının səhmdar cəmiyyəti İbrahim bəy Musabəyovun “Neft və milyonlar səltənətində” adlı romanı əsasında eyni adlı ilk Azərbaycan bədii filminin çəkilişinə başlayır. Bir il sonra, 1916-cı ildə Üzeyir Hacıbəyovun “Arşın mal alan” operettası əsasında ilk Azərbaycan kinokomediyası həyata vəsiqə alır. 1919-cu ildə isə “Azərbaycanın müstəqilliyinin ildönümü nü-

masibətilə təntənə” adlı tammetrajlı film ekranlara çıxır.

1923-cü ildə Azərbaycan Foto-Kino İdarəsinin (AFKİ) yaranması kino sənətinin inkişafına böyük təsir göstərir.

AFKİ sonralar “Azdövlətkino” (1926-1930), “Azərkino” (1930-1933), “Azfilm” (1933), “Azdövlətsənayesi” (1934), “Azərfilm” (1935-1940), “Bakı kinostudiyası” (1941-1959) kimi adlar daşıyır, 1961-ci ildən C.Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” kinostudiyası adlanır.

Azərbaycan kinosu tarixində ötən əsrin 30-cu illərində üç böyük hadisə baş verdi. İlk öncə, kinomuzda səs gəldi. İlk dəfə animasiya kinosunu yaradan kinematografçılarımız bunun ardınca isə dublyaj işini təşkil etdilər. Həmin illərdə Seyfulla Bədəlov, Vladimir Yeremeyev, Ələsgər Ələkbərov və başqaları kino sahəsində işə başladılar və “Lətif”, “İsmət”, “Almaz”, “Yeni horizon”, “Bakılılar”, “Kəndlilər” və s. bu kimi filmlər çəkildi.

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında yazılır: “Azərbaycanda ilk multiplikasiya filmi 1936-cı ildə çəkilmişdir...”. Kinoşünas Aydın Kazımzadə isə bu barədə deyir: “Azərbaycanda animasiya, əslində 1931-ci ildə yaranıb. Faktla bağlı arxivdə texniki animasiyaya aid nümunə mühafizə olunur. Bu nümunədən aydın olur ki, artıq 1931-ci ildə bizdə texniki animasiya olub. Milli kinomuzda sənədli, elmi-kütləvi filmlərdə həmişə texniki animasiyadan istifadə etmişik. 1935-ci ildə isə “Abbasın bədbəxtliyi” filmi ilə bədii animasiya yaranıb. “Bir qalanın sirri” filmində Əlisəttar Atakişiyev bədii animasiyadan istifadə edib. Bədii animasiya filmi bizdə müstəqil janr kimi “Cırdan” filmi ilə 1969-1970-ci illərdə yarandı”.

Bakı kinostudiyasında üçüncü böyük hadisə dublyaj işinin təşkili ilə bağlı idi. Belə ki, Azərbaycan kinorejissoru Şüa Şeyxov “Lenfilm” kinostudiyasının istehsalı olan “Çapayev” bədii filminin Azərbaycan dilində səsləndirilməsinə nail olur və bununla da dublyaj işinin əsası qoyulur.

Azərbaycan kino işçiləri İkinci Cahan savaşında ön və arxa cəbhələrdə fədakarlıqlar göstərərək çəkilişlər aparmış, Mirzə Mustafayev, Cavanşir Məmmədov, Xan Babayev, Əlibala Ələkbərov, Teyyub Axundov və başqaları mü-

haribədə qəhrəmanlıqla vuruşmuşdular. Böyük Vətən Müharibəsi illərində iş xeyli ləngisə də, müharibədən sonrakı on il ərzində Bakı studiyasında iki bədii və bir bədii-sənədli film çəkildi. Azərbaycan kinosuna şöhrət gətirən “Arşın mal alan” musiqili kinokomediyası yenidən ekranlaşdırılır və film 1946-cı ildə SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülür.

Azərbaycan kinosu yeni inkişaf mərhələsində

Milli kinomuz daşlı-kəsəkli inkişaf yolu keçib, 1950-ci ilin ortaları isə yeni inkişaf mərhələsinin başlanğıcı sayılır. Məhz bu dövrdə milli ssenarist, rejissor, operator, rəssam kadrları yetişdi. Onların çoxu Ümumittifaq Dövlət Kinematografiya İnstitutunda təhsil almışdılar. Müxtəlif mövzularda kinolar çəkildi: “Qızmar günəş altında”, “Qara daşlar”, “Kölgələr sürünür”, “Onun böyük üreyi”, “Onu bağışlamaq olarmı?”, “Bizim küçə”, “Böyük dayaq”, “Telefonçu qız”, “Ögey ana”... 1957-ci ildə çəkilən “Uzaq sahillərdə” filmi isə təkcə Azərbaycanın deyil, eləcə də keçmiş sovet kinosunun nailiyyəti idi.

“Arşın mal alan” filmindən sonra Azərbaycan kinosunda musiqili komediya janrına meyil güclənir, 60-cı illərdə “Görüş”, “O olmasın, bu olsun”, “Romeo mənim qonşumdur”, “Əhməd hardadır?!” “Ulduz”, “Qayınana” və s. filmlərdə bu ənənə davam etdirilir. 1970-ci illərdə çəkilən bəzi filmlərdə İkinci Dünya Müharibəsi mövzusu əks olunurdu. Belə ki, “Bizim Cəbiş müəllim”, “Bakıda küləklər əsir”, “Tütək səsi”, “Şərikli çörək” və s. filmlərdə müharibənin son aylarındakı həyat təsvir edilirdi. O dövrdə lentə alınan “Uşaqlığın son gecəsi”, “Gün keçdi”, “Ən vacib müsaibə”, “Var olun, qızlar...” “Həyat bizi sınayır”, “Xoşbəxtlik qayğıları” və s. filmlərdə mənəvi-əxlaqi problemlər, müasir həyata müxtəlif baxışlar, insan xarakterinin təhlili, gənc nəslin formalaşması və s. mövzular başlıca yer tutur.

1970-1980-ci illərin istehsalı olan “Ulduzlar sönmür”, “Yeddi oğul istəram”, “Axırıncı aşırım”, “Qatır Məmməd”, “Sevinc buxtası”, “Atları yəhərləyin”, “İşarəni dənizdən gözləyin” kimi filmlər tarixi mövzularda çəkilmişdi. Həmin illərdə Azərbaycan kinosu daha bir nailiyyət əldə edir. Çexoslovakiya studiyası ilə birgə yaradılan

“Səmt küləyi” filmi Azərbaycan kinosu tarixinə xarici ölkə studiyası ilə çəkilən ilk ekran əsəri kimi daxil olur.

Kinomuzun sabahından nə gözləyirik?

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində çəkilən filmlərin sayı əvvəlki dövrlə müqayisədə azalsa da, Azərbaycan kinematografçıları böyük əhəmiyyətli, həyatı mövzulara müraciət edərək, estetik tələblərə cavab verə biləcək “Yarasa”, “Özgə vaxtı”, “Fransız”, “Yapon və yaponiyalı” və s. kimi filmlər çəkə bildilər. Ceyhun Mirzəyevin “Fəryad”, Ənvər Əblucun “Ağ atlı oğlan”, Gülbəniz Əzimzadənin “Ümid” filmləri tamaşaçı rəğbəti qazanır. Dağlıq Qarabağ savaşının başladığı ilk gündən gözləmə mövqeyində dayanan kinematografçılarımız baş verən hadisələrə ekran vasitəsilə öz münasibətlərini bildirməyə çalışırdılar. Yaratdıqları “Cavad xan”, “Hökmdarın qızı”, “Dolu”, “Qala” kimi filmlərdə Azərbaycanın real tarixi gerçəkliyini ekranda əks etdirirdilər.

Müstəqillik illərində Azərbaycan kinosunun dünya miqyasına çıxması üçün də imkanlar genişlənmişdir. Belə ki, 1996-cı ildə Hüseyn Mehdiyevin “Özgə vaxtı” filmi I Beynəlxalq Madrid Kinofestivalında, 1998-ci ildə Yavər Rzayevin “Sarı gəlin” filmi Karlovo Varıda keçirilən Beynəlxalq Kinofestivalında, 2005-ci ildə rejissor Oqtay Mirqasımovun “Ovsunçu” filmi Kazanda keçirilən “Qızıl minbər” I Beynəlxalq İslam Kinofestivalında, Eldar Quliyevin “Girov” filmi 2000-ci ildə İsveçdə Geteborq Ekzaye film festivalında, 2006-cı ildə Misirdə Qahirə Beynəlxalq Kinofestivalında, 2008-ci ildə Polşanın Varşava və Krakov şəhərlərində nümayiş etdirilmiş, mükafatlara layiq görülmüşdür.

2013-cü ildə “Dolu” filmi Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təsis etdiyi “Zirvə”, 2014-cü ildə Elçin Musaoğlunun “Nabat” filmi 63-cü Manheyim-Heldelberq Beynəlxalq Film festivalında 3-cü mükafata layiq görülüb. Sənədli Filmlər studiyası tərəfindən çəkilən “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları” silsiləsindən “Axınla aşağı” bədii filmi 2015-ci ilin aprel-may aylarında ABŞ-ın Los-Anceles şəhərində keçirilən “SEEFest” festivalında “Ən yaxşı tammetrajlı debüt film” mükafatını qazanıb.

Kinematografçılarımız dünyanın kino sahə-

sində ən nüfuzlu mükafatı sayılan “Oskar” mükafatına sahib olmaq ümidilə filmlər çəkib təqdim edirlər. Doğrudur, hələlik bu istək reallaşmayıb, lakin biz də ümid edirik. Bəlkə də kino işçilərimiz ən qısa zamanda Azərbaycan mədəniyyəti tarixində həmin mükafatı qazanmaqla parlaq bir səhifə yazacaqlar. Kim bilir, bəlkə, bizə bu uğuru gətirən itirilmiş torpaqlarımıza möhtəşəm qayıdışın təntənəsini, düşmən üzərində tarixi qələbəmizi əks etdirən bir film olacaqdır. Niyə də olmasın!..

Azərbaycan kinosuna həmişə dövlət qayğısı olub, lakin ümummilli lider Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə bu daha çox hiss olunurdu. Ulu öndər hələ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində çalışdığı illərdə milli kinomuzda böyük diqqət göstərirdi. Onun Azərbaycana rəhbərliyinin birinci mərhələsində “Bir cənub şəhərində”, “Ad günü”, “İstintaq”, “Babək” kimi filmlər çəkilmişdi. O, “Mozalan” satirik kinojurnalına da xüsusi qayğı göstərirdi. “Azərbaycanfilm” kinostudiyasının maddi-texniki bazasının genişləndirilməsi tədbirləri haqqında”, “Azərbaycan kinosunun 60 illiyi haqqında”, Milli Kino Gününün təsis edilməsilə bağlı qəbul etdiyi qərarlar ulu öndərin milli kinomuzda qayğısının təzahürüdür.

Bu diqqət və qayğı bu gün də dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilməkdədir. Azərbaycanda kino sənətinin inkişafı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il fevralın 23-də imzaladığı “Azərbaycanda kino sənətinin inkişaf etdirilməsi haqqında” sərəncamında milli kinomuzda dövlət qayğısı əks olunur.

İnanırıq ki, daşlı-kəsəkli yol keçən, 70 ildən artıq bir dövrdə sovet rejiminin ağır senzura şəraitində çətinliklə inkişaf edən Azərbaycan kinosu dünya kinosuna töhfələr verəcək, dünya tamaşaçısı böyük ekranda aşağıdakı təqdimatda filmləri maraqla izləyəcəkdir: “Azərbaycanfilm” təqdim edir!”.

Müşfiq CƏFƏROV,
“Respublika”.

Yazı “Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün”.